

DOMINIQUE BOUHOURS:

A TUDOM IS ÉN MICSODA

A fordítás Dominique Bouhours: *Les entretiens d'Ariste et d'Eugene* c. művének első, 1671-es kiadása alapján készült, amelyet egybevettem a még ugyanabban az évben megjelent harmadik kiadással. Az *Entretiens* hat fejezetből, azaz hat beszélgetésből áll, az ötödik beszélgetés tárgya és címe a *Le je ne scay quoy*, azaz *A tudom is én micsoda*. Az *editio princeps* gyakorlatilag betűhív átiratát adja az Armand Colinnél megjelent, 1962-es kiadás: D. Bouhours: *Les entretiens d'Ariste et d'Eugene*. Présentation par Ferdinand Brunot (Paris: Armand Colin, 1962). A harmadik kiadás megtalálható az Országos Széchényi Könyvtárban. A két kiadás között néhány tendenciózus eltérést találtam, amelyeket külön jeleztem. Mivel mindkét eredeti kiadás Sébastien Mabre-Cramoisy „király kiadónál” jelent meg, feltételezhető, hogy a változtatásokat maga Bouhours kezdeményezte vagy hagyta jóvá. A Colin-féle kiadás – többek között – a lapszéli jegyzeteket sem közli, ezeket a harmadik kiadásból vettem át.

Miután Ariste és Eugene sétáik megszokott színhelyére értek, először is kölcsönösen megvallották egymásnak, milyen nagy örömet lennek abban, hogy ilyen meghitt órákat tölthetnek együtt. – Bármennyire magunk vagyunk is – vette át Eugene a szót –, szemernyi irigységet sem érzek a nagyvilági élet kellemdúsabb társaságai (*aux plus agréables sociétés du monde*) iránt. Ariste válaszában elmondta barátjának mindazt, amit csak a leggyengédebb barátság sugallhat ilyen alkalmakkor; hagyta, hogy szavaiban szíve kedve szerint vezesse szellemét, majd így folytatta:

– El kell ismernünk, kedves Eugene-em, hogy kevés olyan barátság akad, mint a miénk, hiszen mi akár örökké együtt maradhatnánk anélkül, hogy valaha is untatnánk egymást. A négyszemközti beszélgetések (*conversations particulières*), (amelyekben semmi szerep nem jut a szeretetnek, – csak az első kiadásban) szinte mindig fárasztóak, ha túlságosan gyakran ismétlődnek, vagy ha a kelleténél némiképp hosszabbra nyúlnak. Lehet bármilyen őszinte az a megbecsülés és rokonszenv, amelyet adott esetben egy kiváló úriember (*honneste homme*) iránt érzünk, lassan és szinte észrevehetetlenül ráununk, hogy kizárólag vele találkozunk és beszélünk; s hogy történik, nem tudom, de idővel azt tapasztaljuk, hogy emiatt még az a nagyrabecsülés

is elhalványul, amelyet az illető kiválósága ébresztett bennünk – akár azért, mert fokról fokra hozzászokunk ahhoz, ami személyében eleinte rendkívülinek tetszett, akár mert a gyakori találkozások során rejtett tökéletlenségeket fedezünk fel benne, amelyek aztán jó tulajdonságait is kevésbé becsesnek tűntetik fel a szemünkben. Ahhoz tehát, hogy beszélgetéseink mindig új örömeket tartogassanak számunkra, amint azt mi ketten valóban nap mint nap tapasztaljuk, úgy tetszik, elengedhetetlenül szükséges, hogy barátságunk erősebb legyen, mint a közönséges barátságok, (mert hisz ez a barátság, bármilyen erényes is, ugyanúgy hat ránk, ahogy másokra a szerelem. – csak az első kiadásban) – Azaz – tette hozzá Eugene –, mindez csak azért történhet így, mert mi ketten mintegy egymásnak vagyunk teremtve, s mert szellemünket egyfajta különös szimpátia fűzi össze.

–Tökéletesen igaz, amit mond – válaszolta Ariste –, s ha magamban vagyok, különös erővel át is érzem mindezt. Az unalom, amely elfog, mihelyt elválunk egymástól, az öröm, amelyet mégoly hosszú beszélgetéseink ébresztenek bennem, s hogy alig törődöm azzal, hogy új ismerősökre tegyek szert, vagy hogy régi ismeretségeimet ápoljam, nyilvánvalóan csakis rendkívül erős rokonszenv hatása lehet: azoké a titokzatos vonzalmaké, amelyek egyes személyek iránt valami tudom is én kicsodát éreztet-

nek velünk, amit másokkal kapcsolatban soha nem érzünk.

– Abból, ahogy beszél – válaszolta Eugene –, úgy tetszik, ugyanolyan jól ismeri ennek a tudom is én micsodának a természetét, mint amilyen pontosan a hatásait érzi. – Ezt a valamit bizony jóval könnyebb megérezni, mint megismerni – felelte Ariste. – Ha tudnánk, hogy mi az, már nem lenne tudom is én micsoda, hiszen természetének lényege épp abban áll, hogy érthetetlen és megmagyarázhatatlan.

– Mégis, nem mondhatjuk-e – válaszolta Eugene –, hogy ezt a valamit valójában a csillagok befolyásolják, s voltaképp annak a csillagállásnak a titokzatos hatása érzéseinkre, amelyben születünk? (lapszéli jegyzet: Nescio quod certe est quod te mihi temperat astrum. Pers. Sat. 5.) – Kétségtelenül mondhatjuk – felelte Ariste –, sőt, sok egyebet is állíthatunk róla, mint például, hogy ez a valami a szív ösztöne és vonzalma, vagy hogy a lélek rendkívül finom érzelmé valami iránt, amely megindítja, vagy hogy csodálatos szimpátia, a szívek rokonsága, un parentesco de los coraçones, hogy egy csiszolt szellemű (*bel esprit*) spanyol szavival éljek.

– Ám mindezekkel a kifejezésekkel, vagy akár ezer mással, valójában semmit nem mondunk. Ez a sok befolyás, ösztön, vonzalom, érzés, szimpátia és rokonság megannyi szép szó csupán, amelyeket a tudósok eszel-

tek ki, hogy saját tudatlanságuknak hízelegjenek vele, s hogy másokat megtéveessenek, miután saját magukat már becsapták. Egyik költőnk helyesebben szólt erről a valamiről, mint az összes filozófus együttvéve, s a szót rövidre fogva így foglal állást a kérdésben:

Il est des noeuds secrets, il est des sympathies,
Dont par le doux rapport les ames assorties
S'attachent l'une à l'autre, et se laissent piquer
Par ces je ne scay quoy qu'on ne peut expliquer.

– Ám ha mindez érvényes is arra a tudom is én micsodára, amelyet az emberek iránt mi magunk a szívünk legmélyén érzünk – mondta Eugene –, talán nem feltétlenül igaz arra, amelyet a nekünk tetsző személyekben találunk, akiknél ez a valami megmutatkozik az arcukon, s elég egyetlen pillantás, hogy felfedezzük.

– Biztosíthatom – mondta Ariste –, hogy ez az utóbbi tudom is én micsoda ugyanolyan rejtett és ugyanolyan felfoghatatlan, mint az előbbi: pusztán azért, mert látható, még nem ismerjük jobban, s nem könnyebb meghatározni sem. Hiszen végső soron ez a valami nem azonos sem a szépséggel, sem a tetszetős arckifejezéssel, sem a kellemes fellépéssel (*bonne grâce*), sem a derűs kedéllyel, sem a szellem csillogásával: naponta találkozunk olyan személyekkel, akikben megvannak mindezek a tulajdonságok, s mégis híján vannak an-

nak, ami tetszik; s ellenkezőleg, akadnak, akik nagyon is tetszenek, jóllehet ezen a tudom is én micsodán kívül nincs bennük semmi tetszetős. Így tehát a legésszerűbb és a legbizonyosabb, amit ezzel kapcsolatban elmondhatunk, hogy nélküle a legnagyobb érdem is teljességgel tehetetlen, ellenben önmagában ez a valami elegendő ahhoz, hogy igen nagy hatást gyakoroljon ránk. Hiába a jó kiállítás, a szellemesség, az eleven kedély, s mindaz, ami elnyerheti tetszésünket: ha ez a tudom is én micsoda hiányzik, mindezek a szép tulajdonságok olyanok, mintha halottak lennének; nincs bennük semmi, ami megragadna és megérintene – épp, mint a horog csalétek, a csábítás vonzerő nélkül, a nyíl és az elmésség valódi, éles hegy nélkül. Ugyanakkor bármilyen fogyatékosága legyen is testünknek vagy szellemünknek, ez a valami önmagában is elegendő ahhoz, hogy csalhatatlanul tetszést arassunk, sőt semmi olyat nem fogunk tenni, ami ne tetszene: a tudom is én micsoda minden fogyatékoságot kijavít.– Ebből az következik, mondta Eugene, hogy ez a valami olyan kellem (*agrément*), amely megeleveníti a szépséget és a többi természetes tökéletességet, másrészt kiigazítja a csúfat és a többi természetes fogyatékoságot; olyan báj és megjelenés (*air*), amely áthatja minden cselekedetét és kimondott szavát annak, aki tetszik; ott rejlik abban, ahogy jár,

ahogy nevet, a hanglejtésében, a legkisebb mozdulatában.

– No de mi ez a kellem, ez a báj, ez a megjelenés? – kérdezett vissza Ariste. – Ha mégoly tüzetesen megvizsgáljuk is mind ezt, akkor sem tudjuk, miben áll valójában, s minden esetben kénytelenek vagyunk megelégedni annyival, hogy ez a valami a tudom is én micsoda. Szép szellemeink (*bel esprit*) egyike így szólt egy rendkívül szeretetre méltó ifjúról (csak az első kiadásban)

Sur tout, il avoit une grace
Un je ne sçay quoy qui surpasse
De l'amour les plus doux appas;
Un ris qui ne se peut décrire,
Un air que les autres n'ont pas,
Que l'on voit et qu'on ne peut dire.

– Ez a kellem, ez a báj, ez a megjelenés hasonlít a fényre, amely megszépíti az egész természetet, s amely mindenki számára megmutatkozik, anélkül, hogy tudnánk, micsoda; úgyhogy legalábbis véleményem szerint akkor beszélünk róla a leghelyesebben, ha azt mondjuk, hogy sem megmagyarázni, sem megérteni nem lehet. Valójában ez a valami olyannyira finom (*délicat*) és észrevehetetlen, hogy még a legélesebb és legmélyrehatóbb értelem is képtelen megragadni: az emberi szellem, amely felfogja, ami az angyalokban a leginkább szellemi, s Istenben – ha szabad így mondanom – a

leginkább isteni, nem képes felfogni, mi az a bájos vonás egy ilyen teljességgel érzéki dologban, amely megindítja a szívet.

– Ha ez így van – szólta Eugene –, akkor meg kell cáfolnunk a filozófusokat, akik minden korban azt tartották, hogy az ismeret megelőzi a szeretetet, s hogy az akarat semmit nem szeret, ami ne lenne ismeretes az értelem előtt. – Márpedig igazuk volt, amikor ezt állították – felelte Ariste. – Szeretet nem lehetséges megismerés nélkül, mint ahogy mindig ismerjük azt a személyt, akit szeretünk: tudjuk, hogy szeretetre méltó, ám nem mindig tudjuk, hogy mi teszi azzá.

– Jól értem Önt? – szakította félbe Eugene. – Elegendő ismeret lenne ismerni a személyt, s tudni, hogy szeretetre méltó? s szerethetjük anélkül, hogy sejtelmünk volna róla, mi teszi méltóvá a szeretetre?

– Igen, felelte Ariste, pontosan ebben áll a tudom is én micsoda rejtélye. A természet éppúgy, mint a művészet, gondosan ügyel rá, hogy elrejtse rendkívüli megnyilvánulásainak (*des mouvements extraordinaires*) okát: látjuk a gépezetet (*la machine*), gyönyörködünk a látásában, de nem látjuk magát a mozgató okot, amely működteti. Megesik, hogy valaki elnyeri tetszésünket és abban a pillanatban megszeretteti magát, amint megpillantjuk, anélkül, hogy tudnánk, miért tetszik, vagy miért szeretjük. Azt mondhatnánk, hogy az ilyen esetekben maga a természet állít csapdát a szívünk-

nek, hogy rabul ejtse, vagy még helyesebben, mivel tudja, milyen gögös és érzékeny (*fier et délicat*), kímélettel és tapintatosan bánik vele, mikor elrejtje előle azt a vonást, (*trait*: itt és a későbbiekben: lefordíthatatlan szójáték. A francia *trait* szó egyszerre jelent nyilat, valamint – szóösszetételek önállósult tagjaként – átvitt értelemben jellemvonást, illetve ötletet, elmésséget, elevenséget) amely bizonyosan megsebezne érzékenységét.

– Én magam úgy vélem – mondta Eugene, – hogy ha a lélek nem látja azt a vonást, amely ilyen esetekben megindítja, az csakis azért lehet, mert olyan gyorsan fejt ki hatását, hogy nincs ideje megpillantani. Hiszen ha jobban belegondolunk, minden, ami rendkívül nagy sebességgel mozog, láthatatlanná válik; így például a muskéta lövedéke, az ágyugolyó vagy a villám a szemünk előtt halad el anélkül, hogy megpillantanánk: mindezek önmagukban látható dolgok, gyors mozgásuk azonban elrejtje őket a tekintetünk elől.

– Erről eszembe jut annak az indiánnak az együgyűsége – szakította félbe Ariste, – akit eltalált egy puszkagolyó, s mivel sehogy sem értette, hogyan sebessült meg, váltig állította, hogy sebét vagy a fellobbanó torkollattűz okozta, vagy a dördülés, amelyet hallott. – Ha tehát a követ, a tüzet, az ólmot és a fát láthatatlanná teszi a sebesség, amellyel átszelik a levegőt – folytatta Eugene, – miért

kéne csodálkoznunk azon, hogy az a vonás, amelyik azonnal megragadja a lelket, mikor valakit megpillantunk, szintén észrevehetetlen? Hiszen végül is minden nyíl közül az száll a legsebesebben, amelyik a szívet sebzi meg, s ha szabad így mondanom, mind közül az a legrövidebb pillanat, amelyikben a tudom is én micsoda érezteti hatását.

– Bárhogyan legyen is – mondta Ariste –, annyi bizonyos, hogy a tudom is én micsoda természete szerint azokhoz a dolgokhoz tartozik, amelyeket kizárólag az általuk keltett hatásokban ismerhetünk meg. Saját szemünkkel győződhetünk meg róla, milyen bámulatos mozgásokat idéz elő a mágnes a vasban, de ki tudná megmondani, miben áll ennek a csodálatos kőnek a ható ereje? A szél hegyeket és sziklákat rendít meg, városokat dönt romba és minden elemet képes felkorbácsolni, magát a szelet azonban egyáltalán nem látjuk, s ugyanúgy senki nem tudta még helyesen meghatározni, mint azokat az égi hatásokat, amelyek az ásványokat alakítják ki a föld belsejében. S nem mondhatunk mást erről a különös kellemről és bájról sem, amelyről beszélünk: a legkeményebb szíveket is megejti, a lélekben olykor heves szenvedélyeket szít, máskor igen nemes érzéseket ébreszt, de hatásán kívül soha máshogy nem ismerszik meg; kiválósága és hatalma épp abban áll, hogy mindig rejtve marad; ennyiben hasonlít annak az egyiptomi folyónak a forrásához, amely

hírnevét épp annak köszönheti, hogy még soha senkinek nem sikerült felfedezni, vagy a régieknek ahhoz az istenségéhez, akit csak azért imádtak, mert nem ismertek.

– Túlzott merészség lenne-e – tette hozzá Eugene, – ha azt mondanánk, hogy ez a valami magához Istenhez hasonlatos, s hogy sem ismertebb, sem ismeretlenebb dolog nem létezik a világon? (A harmadik kiadásban: - Úgy is fogalmazhatnánk, hogy sem ismertebb, sem ismeretlenebb dolog nem létezik a világon.) – Annyit mindenestre bizonyossággal állíthatunk – folytatta Ariste, – hogy ez a valami a természet legnagyobb csodáinak és legnagyobb rejtélyeinek egyike. – Talán épp ez a magyarázata annak – mondta nevetve Eugene –, hogy a legrejtélyesebb népek ezt a tudom is én micsodát igyekeznek vegyíteni szinte mondatukba. Az itáliaiak, akik mindenből rejtélyt csinálnak, minden adandó alkalommal alkalmazzák a maguk non so che-jét: költőik között nemigen akad, akinél lépten-nyomon ne találkoznánk vele:

Un certo non so che
Sente si al petto.

*

A poco a poco nacque nel mio petto,
Non soo da qual radice
Com herba suol che per se stessa germini,

Un incognito affetto,
Un estranca dolcezza,
Che lascia nel fine
Un non so che d'amaro.

*

In queste voci languide risuona
Un non so che di flebile e soave,
Ch'al cor gli serpe, e ogni sdegno ammorza.

*

Non v'è silentio e non v'è grido espresso;
Ma odi un non so che roco e indistinto.

*

Un non so che d'inusitato e molle,
Par che nel duro petto al Retrapasse.
Un non so che d'insolito e confuso
Tra speranza e timor tuttor m'ingombra.

Soha nem érnék a végére, ha fel akar-
nám sorolni az összes non so che-t, ame-
lyek megragadtak emlékezetemben. A spa-
nyoloknak szintén megvan a maguk non se
que-jük, ők is ezt vegyítik mindenbe, amit
mondanak, s nyakra-főre használják, fel-
váltva a donayre-vel, a brióval, valamint a
despejóval, amely Gracián meghatározása
szerint alma de tota prenda, realce de los
mismos realces, perfeccion de la misma
perfeccion (lapszéli jegyzet: El Heroe pri-

mor. XIII.), s amely ugyancsak e szerző sze-
rint felette áll (*au dessus*) gondolatainknak
és szavainknak, lisongea la inteligencia, y
estrana la explicacion.

– Ha a mi könyveinket is ugyanolyan
gondosan tanulmányozná, mint amilyen
figyelemmel az olasz és spanyol szerzőket
forgatja – mondta Ariste, – láthatná, hogy
a tudom is én micsoda manapság nálunk is
igencsak divatba jött, s ebben a tekintetben
mi is éppolyan rejtélyesek vagyunk, mint
szomszédaink.

De visszatérve előbbi gondolatunkhoz,
a tudom is én micsodára pontosan ugyan-
az érvényes, mint a hölgyeknél azokra a fá-
tyollal fedett szépségekre, amelyeket annál
többre becsülünk, minél kevésbé tárulnak
fel a tekintet előtt, s amelyekhez a képzelet
is mindig hozzátesz valamit. Így ha netán si-
kerülne megpillantanunk ezt a tudom is én
micsodát, amely oly váratlanul hat ránk és
szívünket egyetlen pillanat alatt rabul ejti,
alkalmasint már sem ennyire megindítani,
sem ennyire elbájosolni nem tudna bennün-
ket: ám ezt a valamit még soha nem sikerült
felfedni, s bizonyosan soha nem is sikerül-
het, hiszen ha lelepleznénk (*découvrir*), azon-
nal megszűnne annak lenni, ami, ahogy azt
az imént már kifejtettem Önnek.

Mivel pedig megmagyarázni ezt a vala-
mit nem lehet, így nem lehet lefesteni sem:
talán ez az oka annak, hogy senkit nem lehet
megszerettetni pusztán az arcképével vagy a

róla szóló dicsőítő beszéddel, bármit mondjanak is a mesék vagy a regények. A legelőnyösebb leírás vagy a leghízelgőbb arckép alapján legfeljebb csak becsülni kezdjük az illetőt, s heves vágyat érezhetünk, hogy találkozzunk vele, ám sem az egyik, sem a másik nem ébreszt valódi vonzalmat bennünk, mivel az ecset és a nyelv nem tudja kifejezni a tudom is én micsodát, amely egyedül képes arra, hogy kiváltsa ezt a hatást.

Azon a tudom is én micsodán kívül azonban, amelyik, mint mondtuk, kiigazít minden természeti fogyatékoságot, s amelyik esetenként a szépséget, a megjelenést, a tetszetős kedélyt, de még a szellemet is pótolhatja, létezik egy másik tudom is én micsoda is, amelyik épp ellenkezőképp hat, s lerombolja, tönkreteszi, úgyszólván megmérgezi annak a személynek minden erényét, akiben felfedezzük.

Nap mint nap találkozhatunk olyan emberekkel, akiknek a szabályok szerint kimondhatatlanul tetszeniük kéne, s akik mégis igen erős visszatetszést keltenek; mint az az udvarban sem ismeretlen két kiváló úriember (*honestes homes*), akikről megállapítottuk, hogy jó tulajdonságaik akár négy úriembernek is elegendő lenne, amelyek azonban őket magukat mégsem tették azzá.

Olykor elcsodálkozunk azon, miért nem tetszikegybizonyos személy, igyekszünk legalább magunknak megmagyarázni, s ezer-

nyi okot találunk, ami miatt tetszenie kéne, s egyet sem, amely megindokolná, miért kelt visszatetszést, valamiféle bántó tudom is én micsodán kívül, amely azt mondatja velünk, hogy bár szép az alakja, jó a megjelenése, nincs híján a szellemnek, mindennek ellenére mégis van benne valami tudom is én micsoda, amit visszatetszőnek találok. (Ipsz. jegyz.: Non amo te, Sabidi, nec possum dicere quare: Hoc tantum possum dicere; non amo te. Martial.) Egyesek úgy látják, mindezt csak a kifinomultság (*delicatesse*) vagy a szeszély mondatja velünk, s hogy ez a valami nem több, mint kitalált ürügy: valójában nagyon is kielégítő és szilárd magyarázatról van szó, amely azonban rejtett, ismeretlen a filozófia előtt, s amelyet egyedül csak a természet sugall nekünk.

– Számomra az a legmeglepőbb – mondta Eugene, – hogy ugyanaz az ember, aki Önben visszatetszést kelt, nekem esetleg tetszeni fog. – Ebben nincs semmi meglepő – válaszolta Ariste. – Ahogy vannak egyetemes tudom is én micsodák, amelyek kivétel nélkül mindenkit megindítanak, úgy vannak különösek is, amelyek csak néhány embert bájolnak el; ez utóbbi tudom is én micsodák olyanok, mint azok a szellemek (*fantosmes*), amelyek csak bizonyos helyeken és csak bizonyos embereknek jelennek meg. Mindenki van egy egyedi tudom is én micsoda, s ettől függ, hogy különböző embereknek első pillantásra tetszik-e vagy visszatetszést

kelt; ez az alapja annak, amit rokonszenvenek vagy ellenszenvenek nevezünk.

– Ha ez így van – mondta Eugene, – akkor szükségképp helytelenül járunk el, ha mások ízlését vagy vonzalmát elítéljük, bármilyen különös ízlésről és bármilyen szeretlen vonzalomról legyen is szó. Hiszen mindezekért a természetet kell felelősnek tartanunk, s nem magunkat, akik csak követjük a természetet, s adott esetben képtelenek vagyunk ellenállni neki.

– Csakugyan – válaszolta Ariste, – ezek a szépségben és rútságban megnyilvánuló tudom is én micsodák, hogy így fejezzem ki magam, tudom is én miféle vonzalmat és idegenkedést ébresztenek bennünk, amelyeket az ész képtelen átlátni, az akarat pedig nem tud uralma alá hajtani: olyan elsődleges hatások (*mouvements*) ezek, amelyek megelőzik a meggondolást (*réflexion*) és a szabadságot, s bár gátat tudunk vetni nekik, megszületésüket nem akadályozhatjuk meg. A vonzalomnak és az ellenszenvenek ezek az érzései egyetlen pillanat alatt születnek, mégpedig akkor, amikor a legkevésbé gondolunk rájuk; előbb szeretünk és gyűlölünk, mint-hogy a szellem tudatosítaná, sőt anélkül, ha szabad így mondanom, hogy akár maga a szív tudomást szerezne róla.

– De vajon tudja-e, – folytatta, – hogy a tudom is én micsoda csaknem mindenütt megtalálható? Az arckifejezés (*air du visage*), amely egy embert százezer másiktól

megkülönböztet, milyen figyelemre méltó tudom is én micsoda, éppolyan nehéz ismeretet alkotni róla: ugyan kinek sikerül valaha is kimutatni, hogy pontosan mely jegyekben és vonásokban áll ez a különbség?

Az elmésséget tükröző arcberendezés (*la physionomie ingenieuse*) szintén egy másik tudom is én micsoda: hiszen ha megpróbáljuk kikutatni, mi az oka annak, hogy a szellem emberei általában első pillantásra megismerszenek, azt találjuk, hogy sem a magas homlok, sem a szemek tüze és csillogása, sem a vonások finomsága és szabályossága, sem az arc színe és formája önmagában nem kielégítő magyarázat, s hogy mindezek együtt adják ezt a valamit, vagy még inkább mindezek együtt sem azonosak vele.

A betegségekben is létezik egy tudom is én micsoda micsoda, s korántsem csupán a különleges betegségekben, amelyekben az orvoslás mesterei saját elmondásuk szerint valami isteni vonást vélnek felfedezni, hanem a legközönségesebbekben is, amilyen például a láz. Ezeket a nagyon is szabályosan jelentkező rohamokat, a hidegrázásokkal és hőhullámokkal, s az egymást váltó szakaszokat az egyes, olykor hosszú évekig elhúzódó betegségekben, nem kell-e ugyanúgy tudom is én micsodának neveznünk? S vajon nem megannyi tudom is én micsoda-e a tengeri árapály, a mágnes hatóereje, avagy a filozófusok összes okkult tulajdonsága?

A magas rangú személyek arcán általában valami tudom is én milyen nagyság és nemesség tükröződik, amely tekintélyt parancsol, s amelyről azonnal megismer-szenek a tömegben. – Elismerem, igaza van – felelte Eugene. – S a nagyságnak ez az ismertetőjegye, amelyet Isten elsősorban a királyok arcán tett láthatóvá, a mi uralkodónkat udvarának minden nemesurától megkülönbözteti: egész személyéből olyan királyi tudom is én micsoda sugárzik, amely olyannyira sajátja, hogy azoknak, akik még soha nem látták, meg sem kell kérdezniük, hol van a király, ha egy lovas játékon vagy egy táncmulatságon látják.

Mindent egybevéve tehát, folytatta Ariste, az egész természetben mindenütt jelen vannak

Ezek a tudom is én micsodák, amelyeket meg nem magyarázhatunk.

– Annyit mindenesetre tudunk róla – tette hozzá Eugene, – hogy a tudom is én micsoda csak a természeti dolgokban rejlik, hiszen ami a művészet alkotásait illeti, ezekben minden szépség teljesen nyilvánvaló, s pontosan tudjuk, miért tetszenek. – Nem értek egyet Önnel – válaszolta Ariste. – A tudom is én micsoda ugyanúgy hozzátartozik a művészethez, mint a természethez. Hiszen a festők különböző festési módjairól nem is szólva mindaz, ami elbájol minket ezekben

a kiváló képekben és ezekben a csaknem eleven szobrokban, amelyek épp csak meg nem szólalnak, illetve még megszólalni is képesek, ha hihetünk a szemünknek:

Manca il parlar, di vivo altro non chiedi;
Ne manca questo ancor, s'a gli occhi credi.

ami tehát elbájol minket ezekben a festményekben és szobrokban, az nem más, mint egy megmagyarázhatatlan tudom is én micsoda. Épp ezért a legnagyobb mesterek, akik felfedezték, hogy semmi nem tetszik annyira a természetben, mint amiről nem tudjuk, miért tetszik, mindig is úgy igyekeztek kellemmel (*agrément*) felruházni műveiket, hogy nagy gonddal és mesterkedéssel elrejtették saját művészetüket.

E quel ch'el bello e'l caro accresce à l'opere,
L'arte che tutto fa nulla si scopre.

A prózában és versben írt kifinomult (*delicat*) művek szinte minden becsét az a csiszolt és finomságot árasztó tudom is én micsoda adja (je ne sais quoi de poli et honneste), amelynek lényege az a sajátos világi megjelenés, az a mindent átszínező urbanitás, amelyre Cicero nem talál megfelelő meghatározást. (Lsz. j.: Quis est iste tandem urbanitatis color? nescio, tantum esse quemdam scio. Cic. de clar. orat.) Balzac műveiben csodálatra méltó szépsége-

ket találunk, olyan szabályos szépségeket, amelyeket nagy tetszéssel fogadunk; el kell azonban ismernünk, hogy Voiture művei, amelyekben megtaláljuk azt a sokféle titokzatos varázst, finom és rejtett bájt, amiről beszélünk, összehasonlíthatatlanul jobban tetszenek.

De lépünk tovább, kedves Eugene-em, s tegyük még hozzá mindehhez, hogy ha egy kissé alaposabban elgondolkozunk azokon a dolgokon, amelyeket ebben a világban a leginkább csodálunk, látni fogjuk, hogy kivétel nélkül valami tudom is én micsoda teszi őket csodálatossá: valami, ami meglep, elkápráztat és elbűvöl bennünket. Sőt azt is láthatjuk, hogy voltaképpen ez a tudom is én micsoda a tárgya csaknem minden szenvedélyünknek. Ezen kívül a szeretetnek és a gyűlöletnek, amelyek a szív minden rezdülésének elsődleges mozgató rugói, a vágyak és a remények, amelyek az emberek egész életét betöltik, jószerivel semmi más alapja nincs. Hiszen végső soron mindig, minden pillanatban vágyunk és remélünk, mivel azokon a célokon túl, amelyeket magunk elé tűzünk, mindig ott van valami tudom is én micsoda, amelyre szünet nélkül törekszünk, s amelyet soha el nem érünk; ez a magyarázata annak, hogy soha nem tölt el teljes megelégedettséggel azoknak a dolgoknak az élvezete, amelyekre pedig mindennél hevesebben vágyakoztunk.

Ám hogy keresztényi módon beszéljek minderről, talán nincs-e meg bennünk az a tudom is én micsoda, ami a megromlott természet minden gyengesége és féktelensége ellenére megéreztetni velünk, hogy lelkünk halhatatlan, hogy a földi nagyság soha nem képes kielégíteni bennünket, hogy létezik rajtunk kívül valami, ami minden vágyunk végső célja, s a forrása annak a boldogságnak (*félicité*), amit mindenütt keresünk, s amit nem találunk meg sehol? Az őszintén hívő lelkek vajon nem ismerik-e fel, amint azt az egyik egyházatya mondja, hogy nem az e világi élet javai miatt lettünk keresztények, hanem egy másik világ tudom is én micsodájáért, amit Isten e mostani élet után ígér nekünk, s ami az ember számára még felfoghatatlan? (Lpsz.j.: Hoc nosse primitus, & Christiano corde tenere debemus, non ad praesentis temporis bona nos factos esse Christianos, sed ad nescio quid aliud quod Deus jam promittit, & homo nondum capit. S. August. serm. 64. de verb.Dom.)

– Így tehát – szakította félbe Eugene –, a tudom is én micsoda éppúgy hozzá tartozna a kegyelemhez, mint a természethez és a művészethez?– Igen – felelte Ariste –, maga a kegyelem, az isteni kegyelem, amely annyi zajos vitát szított az egyetemeken, s amely annyi csodálatra méltó hatást gyakorol a lélekre; ez az egyszerre ellenállhatatlan és szelíd kegyelem, amely úgy győzi le a szív hajthatatlanságát, hogy nem csorbítja

az akarat szabadságát (lapsz. jegyz.: Nescio quid magnum est quod visuri sumus, quando tota merces nostra visio est. S. Aug. in Psal. 90.); amely úgy rendeli maga alá a természetet, hogy közben engedelmeskedik neki; amely úgy uralkodik az akaraton, hogy az akarat önmaga ura maradjon; ez a kegyelem tehát, kérdelem, mi is lehetne más, mint olyan természetfeletti (3.kiad.: és isteni) tudom is én micsoda, amelyet sem megmagyarázni, sem megérteni nem tudunk (3. kiad.: mint ahogy a kegyelem gyümölcset, a dicsőséget sem)?

Az egyházatyák megpróbálták meghatározni ezt a valamit, s olyan elnevezésekkel illették, mint mély és titokzatos elhivatottság, Isten szellemének benyomása, isteni felkenttség (*onction divine*), mindenható szelídség (*douceur*), győzedelmes öröm, szent kívánás, sóvár vágy a valódi jóra, ami végül is csak annyit tesz, hogy ez a valami olyan tudom is én micsoda, amely eltéveszthetetlenül érezteti hatását, de amelyet nem lehet kifejezni, s amelyről jobb, ha hallgatunk.

– Mindebből arra kell következtetnem – mondta Eugene, – hogy a tudom is én micsoda ismeretében nincs különbség tudósok és tudatlanok között, vagy még inkább, hogy a tudom is én micsoda a tudatlanság menedéke, hiszen úgy tűnik, ez a valami még akkor is mindig segítségünkre van, amikor mondani már semmit nem tudunk.

Ugyanakkor – tette még hozzá, – soha nem gondoltam volna, hogy a tudom is én micsoda ilyen messzire vezethet bennünket; s azt is tisztán látom, hogy korántsem olyasmiről van szó, mint amikor olyan dolgokról beszélünk, amelyeket nem értünk, s amelyekről a könyvek sem árulnak el semmit.

– A tudom is én micsoda – folytatta Ariste, – talán valóban az egyetlen tárgy, amelyről soha nem írtak könyveket, s tudósaink soha nem vették a fáradságot, hogy a kérdést megvilágítsák. A legképtelenebb témákról is tanulmányok, dolgozatok és értekezések egész sorát írták már, ezzel az eggyel azonban az általam ismert szerzők közül még senki nem foglalkozott. – Ha jól emlékszem – mondta Eugene, – a Francia Akadémia történetében olvastam, hogy az egyik (legkiválóbb - csak a 3.k.-ban) akadémikusunk egyszer felolvasott egy értekezést a tudom is én micsodáról; mivel azonban ez az értekezés nem jelent meg nyomtatásban, a világ innen sem tudott meg többet, mint korábban; ám gyanítom, ha ez az akadémikus értekezés meg is jelent volna, akkor sem lennénk sokkal okosabbak, hiszen a kérdés természete azok közé tartozik, amelyek mélységükben kifürkészhetetlenek, s amelyeket a csodálaton vagy a hallgatáson kívül nem tudunk másképp magyarázni. – Igencsak jól esik hallanom – mondta Ariste nevetve, – hogy végül a helyes oldalra állt, s megelégszik azzal, hogy csodálja, amit ko-

rábban még érteni szeretett volna. S ha sikerült meggyőzőnöm – folytatta – ennél nem is merészkedünk tovább, s egyetlen szóval sem mondunk többet arról a valamiről, amely csak azért létezik, mert nem tudjuk

megmondani róla, hogy micsoda; különben is ideje véget vetnünk a sétánknak: az ég mindenfelől beborult, az eső is rákezdett, s jobban tesszük, ha biztonságos helyre húzódunk vissza a fenyegető vihar elől.

Hivatkozás

Dominique Bouhours: „A tudom is én micsoda” (ford. Harkányi András) *Laokoón*, 1. (2001), <http://laokoon.c3.hu>